

Boris Buden

*Prihvatiti rizik krivnje, to je politika otpora
Depolitizirajuća transgresija i emancipacijska hibridizacija*

(07_2002)

Raspravljajući pitanje takozvanog *hybrid resistance* potvrđujemo se na prvom mjestu kao sasvim normalna djeca našeg (postmodernog) vremena. Što drugo bismo mogli učiniti kao lijevi intelektualci koji se već iz puko profesionalnih razloga ionako kreću u širokom graničnom području između umjetnosti/kulture i politike? Osnovati stranku? Razraditi kakav koherentni ideološki sistem i slijediti upute za njegovu praktično-političku primjenu? Ili se jednostavno priključiti političkim i ideološkim snagama realno egzistirajuće parlamentarne demokracije i u danoj nacionalnoj državi boriti se za vlast?

U odnosu na ovo potonje previše smo lijevo, u odnosu na ostalo, odveć postmoderni. To znači da postojeći svijet, takav kakav on jest, mi ne možemo naprosto prihvatiti. Mi tu egzistirajuću realnost ne možemo uopće ni raspoznati, a da ju istodobno ne želimo promijeniti. To naime, ta volja za mijenjanjem postojećega, još uvijek je najjasnije obilježje lijevog političkog uvjerenja. Ipak, taj svijet koji valja praktički preinačiti, više se ne može pojmiti kao nekakav u sebi zatvoreni društveni totalitet. A ni naša volja za promjenom ne može se više osloniti na neku koherentnu subjektivnost. Još gore: čak ni ne postoji više nikakav „mi“. Raspao se već odavno na mnoštvo fragmentiranih socijalnih identiteta koje nikakva ideološka interpelacija više neće moći petvoriti u jedinstveni subjekt promjene svijeta. Čak ni zajednički neprijatelj ovdje više ne pomaže. Klasično modernistička vremena binarne logike su prošla. Nikakav „mi“ se ne da konstituirati iz opozicije prema „njima“, nikakvo sebstvo ne nastaje u odnosu na Drugo i nikakva unutrašnjost u odnosu na izvanjskost. Današnji društveni sukobi i političke borbe više ne poznaju nikakav noseći antagonizam na koji je moguće svesti sve druge društvene sukobe. Naposljetku je i poprište političke borbe također postalo neodređeno. Nitko više prostor političkoga ne može odvojiti od sfere kulture koju smo svojedobno smatrali autonomnom, niti je obje te sfere moguće držati na distanci od područja ekonomije.

To sve znači živjeti „dans la condition postmoderne“. I tu okolnost opisuje pojam hibridnosti na sasvim zadovoljavajući način. Naše aktualno povijesno iskustvo teško da još može izaći na kraj bez njega, a nije ni nužno da to pokušava. Deskriptivna vrijednost pojma hibridnosti danas je neosporna. Ili netko možda misli da bismo trebali ponovo posegnuti za starim vjerovanjem u originarne, homogene identitete, za esencijalizmom socijalnih subjekata? To naprosto izgleda nevjerovatno i nepotrebno.

Posebice takozvana postkolonijalna situacija izgleda da se odlično aranžirala s pojmom hibridnosti. Svijet postkolonijalne migracije, dijaspore koja se potpuno udaljila od svojih kulturnih izvora i rasula posvuda po svijetu, svijet takozvanih izvornih kultura migrantica i migranata koje su u međuvremenu kolonizacijom temeljito izmijenjene, danas u vremenu radikalne globalizacije doista je postao svijet miješanja i dislociranja, mimikrije i ambivalentnosti, slomljenih identiteta, ukratko, svijet kulturne hibridizacije par excellence. Ono međutim do čega nam je stalo nije ispravno *opisivanje* toga svijeta nego njegova *promjena*. Što nam ideja hibridizacije upravo u tom pogledu može pružiti, što je njezin politički odnosno emancipacijski potencijal, to je dakle naše pravo pitanje.

Hibridnost se najprije može razumjeti kao faktor društvene harmonizacije. Ondje gdje su kulturne, rasističke i etničke razlike zaprijetile da će gurnuti društvo u kaotično stanje beskonačnih konflikata, hibridizacija obećava jačanje socijalne kohezije. Posredstvom neke vrste sinteze odnosno fuzije tih razlika nadamo se da ćemo ih da tako kažemo domesticirati, što znači, učiniti podnošljivijima i tako ih amalgamirati u društvenu cjelinu. U političko ideološkom smislu ta vizija odgovara onomu što neki autori nazivaju „liberalni hibridizam“.¹

¹đ Vidi Ien Ang, *On not speaking Chinese. Living Between Asia and the West*, London/New York: Routledge, 2001. Ideju „liberal hybridism-a“ Ang objašnjava na jednom konkretnom slučaju, naime na uvjerenju jednog dijela australijske javnosti da takozvani interkulturalni brakovi i hibridizacija australijske nacije koja je njihova posljedica pružaju toj zemlji najbolju zaštitu od opasnosti da se preobrazu u bojno polje „warring tribes“. Sama autorica ne vjeruje u harmonizirajuće

Sasvim drugačije postupa se s konceptom hibridnosti u postkolonijalnim teorijama kulture. Ovdje se proces kulturne hibridizacija vrednuje doduše jednako pozitivno kao i u liberalnom hibridizmu, premda iz sasvim suprotnih razloga. Postkolonijalni teoretičari² ne vide u hibridnosti nikakav faktor društvene harmonije, nego daleko više silu (emancipacijske) subverzije. Umjesto da se brine za *happy fusion* razlika, hibridizacija sprečava svaki identitet u njegovu pokušaju da se esencijalistički konstituiraju i etabliraju kao neproturječna cjelina. Tako se razlikama u postkolonijalnoj kulturnoj kritici ponovno vraća ono društvenokritičko značenje koje su liberali potpuno zapostavili. Hibridnost ovdje ima jednu posve jasno artikuliranu kritičko političku konotaciju.

Antiesencijalističko polazište, naglašavanje nužne nepotpunosti i antagonističkog karaktera sveke tvorbe identiteta ne samo da razotkrivaju teorijsko usidrenje *Postcolonial Studies* u poststrukturalizmu, nego upućuju i na njihov politički afinitet, na njihovu bliskost s lijevim postmarksističkim i neogramscijskim teorijama koje autentični medij socijalne promjene nalaze u i oko koncepta hegemonije. U tom kontekstu se od hibridnosti očekuje da otvori novi prostor općeljudske emancipacije i da joj da novu šansu.

Kako zapravo emancipira hibridnost? Na prvom mjestu tako što dovodi u pitanje već etablirane kulturne odnosno socijalne identitete. Hibridnost ih da tako kažemo iznutra subvertira. Ono naime što u konstituiranju nekog identiteta biva isključeno kao njegova izvanjskost odnosno kao ono drugo, što dakle biva socijalno marginalizirano odnosno potlačeno, ponovo se posredstvom hibridiziranja vraća iz unutrašnjosti toga identiteta i na taj način odlučujuće mijenja njegovu „esenciju“.³ Emancipacijsko djelovanje tog „povratka isključenoga“ ne leži u inverziji hijerarhijskog dualizma između crnog i bijelog, koloniziranog i kolonizatora, centra i periferije, itd. Riječ je prije o binarnom karakteru kulturno artikuliranih odnosa moći koji kroz to hibridiziranje - kroz tu transkulturaciju koja prelazi dane granice - konačno biva stavljen izvan snage. Na taj način funkcionira i otpor protiv rasizama, nacionalizama, fundamentalizama itd, dakle, ne uzduž linije fronta između subjekata oslobođenja i subjekata potčinjavanja, nego posredstvom nezadržive transgresije graničnih linija između etabliranih identiteta, linija koje su istodobno linije isključivanja i potčinjavanja. Umjesto da ih s pozicije njihove isključene izvanjskosti frontalno napadne, hibridizacija omeškava čak i one najrigidnije identitete u njihovoj najtvrdjoj jezgri, tjera njihove mehanizme isključivanja da se zablokiraju u svojim vlastitim proturječjima i aktivira njihov potisnuti inkluzivistički potencijal. Identiteti nisu nikakvi monolitni blokovi leda koji se frontalnim napadom mogu razbiti, nego su poput tijesta s kvascem: u procesu hibridizacije oni prerastaju sami sebe, sve dok njihova izvorna forma ne postane potpuno neprepoznatljiva.⁴

Što se međutim zbiva s potencijalom emancipacije odnosno otpora koji se pripisuje fenomenu hibridnosti, kada se on iz područja rasprave o (kulturnim) identitetima premjesti u polje lijevog političkog aktivizma, onamo naime gdje se pokušava pružiti konkretan otpor sve snažnijem pritisku desnokonzervativne odnosno rasističke politike? I ovdje se pojam hibridnosti očigledno veoma često rabi, ali uglavnom u deskriptivnom smislu. Pitanje je dakle, je li on nešto više od imena za heterogenost naših aktivističkih inicijativa i za naša grupiranja oko stanovitih društvenih interesa? Je li primjerice međusobno miješanje različitih oblika

djelovanje hibridnosti. Premda ono u odnosu na bijeli nacionalizam ostavlja dojam progresivne alternative, ta „rosy melting-pot vision of liberal hybridism“, prema uvjerenju autorice, simplificira realno stanje, zamagljuje odnose moći i na taj način vodi u slijepu ulicu depolitizacije. Str. 195 i 197.

² Autori kao Stuart Hall, Paul Gilroy, Homi Bhabha, itd.

³ To je primjerice slučaj u onome što Hall i Gilroy nazivaju „Black British“. Kroz artikulaciju jedne *blackness*-pozicije unutar britanskog nacionalnog identiteta subvertira se esencijalistička, bijela, ekskluzivistička definicija tog britanskog identiteta. On se ispostavlja kao jedna nužno nečista i pluralna tvorba koja više ne može poricati svoju vlastitu *blackness*.

⁴ Ne mogu se svi poistovjetiti s emancipacijskim obećanjima kulturnog hibridiziranja. Tako je za Jonathana Friedmana razlika između jednog hibridnog i jednog esencijalističkog razumijevanja identiteta prije svega razlika u socijalnim pozicijama. Siromašne i obespravljene mase ovog svijeta uglavnom se čvrsto drže svojih esencijalističkih - prije svega etničkih - identiteta, dok je hibridna identifikacija tipična za kulturne, političke i intelektualne elite koje si zahvaljujući svojim klasnim privilegijama uopće mogu priuštiti nešto takvo kao što je hibridni kozmopolitizam. (Vidi Jonathan Friedman, „Global Crisis, the Struggle for Cultural Identity and Intellectual Porkbarrelling: Cosmopolitans versus Locals, Ethnicity and Nationalism in an Era of De-Hegemonisation“, u: Pnina Werbner und Tariq Modood (Izd.) *Debating Cultural Hybridity*, London/New Jersey: Zed Books 1997.)

umjetničke prakse i (lijevih) političkih inicijativa automatski donosi jednu novu - dakle hibridnu - formu emancipacije? I ako da, koju?

O subverzivnom učinku uzajamnog prekoračenja granica između polja umjetnosti i politike danas ne može biti ni govora. Kao što smo već spomenuli, granične linije između ranije autonomno shvaćenih sfera kulture, politike i ekonomije u postmoderni su ionako izložene neprestanim procesima pomicanja. Taj akt dakle prekoračuje granice koje su i same već stavljene u pokret. Jednako malo obećava stvaranje takozvanih autonomnih zona - također jedne hibridne forme socijalnog prostora, stvorene po uzoru na karneval - kao sfere neobuzdane transgresije u kojoj se volja za slobodom može s užitkom artikulirati i u kojoj se različiti društveni eksperimenti mogu bez ikakva rizika iskušavati. Svoju privremenu suspenziju današnji sistem podnosi bolje no ikad prije. On se naime više ne oslanja na stabilne hijerarhijske strukture, ni na represivni autoritet koji bi se u tom slučaju mogli osjećati izazvanima. Moć, odnosno danas aktualni oblici vladavine, postali su jednako tako fragmentirani, pluralni, hibridni, ukratko fleksibilni, kao i snage koje ih napadaju.⁵

Sama po sebi, hibridizacija, koja se bez sumnje odvija na brojnim dodirnim točkama između umjetnosti i lijevog političkog aktivizma, ne donosi oslobođenje. Stoga je niti ne treba uzdizati u emancipacijsku samosvrhu. S druge strane, ona nam izgleda neizbježna: otpor je definitivno postao hibridan. Zašto? Zato što se interes emancipacije ne može više artikulirati u formi današnje demokratske politike; jer sloboda umjetnosti više nije od neke upotrebne vrijednosti, kako unutar umjetnosti same, tako i izvan nje; i jer je emancipacija iznova postala preča od politike i ljepša od umjetnosti. Dok god se oboje međusobno miješaju upravo te emancipacije radi, hibridizacija ima nekog smisla. No iznova valja naglasiti - ne kao sredstvo harmoniziranja, ili, što bi bilo još mnogo gore, kao udobna sigurnost od svakog napada i kritike, primjerice u smislu Patti Smith: „I am an artist and I am not guilty.“ Hibridna pobuna ne smije se spretvoriti u neku vrstu sigurnog pribježišta novog revolta iluzorni prostor neke iskonske nevinosti. Moramo li doista u odnosu na naše vlastite nacionalne države i na njihove, u praznom hodu blokirane parlamentarne sisteme, u odnosu na svetinjama proglašene liberlanodemokratske vrednote, ukratko: u odnosu na realno egzistirajuću demokraciju, pod svaku cijenu ostati nevinima? Tko već sada mora ispaštati, smjet će se također učiniti krivim. Ili?

⁵ Hardt/Negri-jeva kritika postmoderne i postkolonijalne teorije - a time i njihova kritika koncepta hibridnosti - ističe upravo tu točku: „Power has evacuated the bastion they are attacking and has circled around to their rear to join them in the assault in the name of difference.“ (Michael Hardt and Antonio Negri, *Empire*, Cambridge, Massachusetts/London: Harvard University Press, str. 138.)